

УДК 343.533.6

Юрій Журик,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЕКОНОМІЧНОЮ КОНКУРЕНЦІЄЮ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ЗЛОЧИНІВ

У статті розглядаються та аналізуються основні положення щодо застосування кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються фізичними особами — керівниками, посадовими особами, іншими працівниками юридичних осіб—суб'єктів господарювання. Наводиться класифікація злочинів у сфері господарювання та аналізуються види злочинів у сфері економічної конкуренції, наслідком яких є протиправна поведінка суб'єктів господарювання.

Ключові слова: злочини у сфері господарювання, злочини у сфері економічної конкуренції, фізична особа, суб'єкт господарювання.

У господарсько-економічних відносинах будь-яка поведінка суб'єктів господарювання впливає на розвиток економічної конкуренції як в окремо взятих господарсько-економічних відносинах, так і в цілому в державі. Залежно від характеру дій суб'єктів господарювання можуть мати місце як позитивні, так і негативні наслідки такої поведінки для інших учасників ринку, у тому числі інших суб'єктів господарювання та споживачів. Дії суб'єктів господарювання на ринку можуть бути правомірними або неправомірними (протиправними).

Юридична особа—суб'єкт господарювання сама по собі не може вчиняти будь-яких дій. Юридична особа — це певна віртуальна конструкція, яка існує завдяки юридичній реєстрації та фіксації на папері. Це організація, що створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [1] (ст. 80). В той самий час, Цивільний кодекс України такий вид юридичної особи як підприємство, визначає взагалі як «майновий комплекс»: «1. Підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. 3. Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю» [2] (пункти 1, 3 ст. 191).

Дії юридичної особи як суб'єкта господарських відносин є результатом волевиявлення та дій (навмисних або ненав-

мисних) фізичних осіб а саме: керівників, працівників та інших фізичних осіб, які прямо чи опосередковано мають вплив на діяльність юридичної особи—суб'єкта господарювання. Це важливо в тому форматі, що протиправна поведінка суб'єкта господарювання тягне накладання господарсько-правових санкцій, а протиправна поведінка фізичної особи, наприклад керівників підприємств, є підставою застосування адміністративної або кримінальної відповідальності.

Слід зазначити, що для фізичної особи—підприємця (суб'єкта господарювання у статусі фізичної особи—приватного підприємця) у цьому аспекті простіше, оскільки статус суб'єкта господарювання та фізичної особи у такому випадку співпадає, а відтак визначати суб'єкта, який буде нести господарсько-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність, набагато легше.

Метою даної публікації є аналіз злочинів у сфері конкурентних відносин та протиправної поведінки у вигляді злочинної діяльності з боку фізичних осіб, наслідком якої є неправомірні дії суб'єкта господарювання.

Дослідженням питань правового регулювання застосування кримінальної відповідальності у сфері господарювання займалися такі вчені: Г. О. Андрущук, Ю. В. Баулін, А. М. Бойко, О. О. Дудо-

ров, В. А. Клименко, Я. О. Лантінов, М. І. Мельник, В. В. Стапис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, Ф. П. Шульженко, С. В. Шкляр та інші [3—9; 10; 11]. Однак окремих досліджень правової природи злочинів у сфері економічної конкуренції майже не проводилося, тому вважаємо, що існує необхідність звернути увагу на ці правовідносини.

Ознаками протиправної поведінки з боку суб'єктів господарювання у сфері конкурентних відносин є здатність обмежувати чи призводити до усунення економічної конкуренції з ринку, порушувати права та інтереси підприємців і споживачів. Ознаками правопорушення з боку фізичної особи є протиправність дій (порушення заборон та норм, невиконання обов'язків), наявність вини (усвідомлення протиправності поведінки), а також деліктоздатність особи та наявність шкоди чи можливості її заподіяння і причинного зв'язку між протиправним діянням та заподіяною шкодою. Сукупність зазначених ознак і визначає правопорушення, яке складається з об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони.

Слід звернути увагу, що склад антиконкурентних правопорушень є «формальним», оскільки чинним законодавством не передбачено вимог щодо обов'язковості доведення майнової шкоди. Відповідно до ст. 37 Господарського кодексу України вчинення дій, визначених як недобросовісна конкуренція, тягне за собою господарсько-правову відповідальність суб'єкта господарювання згідно з цим Кодексом або адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність винних осіб у випадках, передбачених законом [12] (ст. 37). У Кримінальному кодексі України міститься Розділ VII. Злочини у сфері господарської діяльності (статті 199—233). Таким чином, за статтями цього розділу, Кримінальний кодекс України чітко орієнтований на охорону господарської діяльності та ринкових умов господарювання та конкуренції на ринку [13].

Злочинні діяння у сфері господарювання можна розбити на певні групи, систематизувати та класифікувати. Систематизація злочинів у сфері господарської діяльності є важливою складовою розуміння природи цих злочинів, дослі-

дження цього питання може стати предметом окремих наукових кримінально-правових досліджень. О. О. Дудоров пропонує наступну класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності: 1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів; 2) злочини проти системи оподаткування; 3) злочини проти системи бюджетного регулювання; 4) злочини проти системи валютного регулювання; 5) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; 6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю; 7) злочини проти прав і законних інтересів кредиторів; 8) злочини проти добросовісної конкуренції і антимонопольної діяльності [14].

В основу вищевказаної класифікації покладено загальний критерій, а саме — галузь господарських відносин, або напрям господарської діяльності. За безпосереднім об'єктом злочини кожного з цих системних елементів можуть бути розподілені на більш дрібні видові системи, але тоді їх кількість значно зросте. Наприклад, серед злочинів у сфері підприємницької діяльності можуть бути виділені злочини, що вчиняються суб'єктами господарювання, та злочини, що посягають на права та законні інтереси суб'єктів господарювання. Заслугує на увагу класифікація, запропонована авторами підручника «Кримінальне право України. Особлива частина», згідно з якою злочини, що вчиняються у сфері господарської діяльності, класифікуються залежно від безпосереднього об'єкта посягання [15].

У вищевказаних класифікаціях злочинів у сфері господарської діяльності за основу взято видовий об'єкт. Такий підхід дозволяє в межах усієї сукупності господарських злочинів, передбачених нормами Розділу VII Кримінального кодексу України, виділити окремі групи однорідних за характером посягань, які мають спільний об'єкт.

Стосовно ж взаємозв'язку господарських відносин та кримінального законодавства то як зазначає Я. О. Лантінов, кримінальне законодавство є невід'ємною, обов'язковою складовою охорони господарських відносин від суспільно небезпечних посягань, а його застосуван-

ня — необхідною формою використання державного впливу на функціонування господарського ринку й поведінку осіб, які входять до його суб'єктного складу [16].

Однак ми не погоджуємося з вченим у тому аспекті, що: «Кримінально-правові норми, як частини системи державної регламентації суспільного життя, мають базуватися на нормах інших галузей права, а також доповнювати їх». На нашу думку, кримінально-правові норми не повинні «базуватися на нормах інших галузей права» або «доповнювати їх», вони повинні чітко і конкретно визначати, що є кримінальним правопорушенням (злочином), та встановлювати вид і міру покарання.

Слід зазначити, що сукупність суспільних відносин не є єдиним елементом, який формує об'єкт злочинних посягань у цій галузі. Зокрема Ф. П. Шульженко зазначає, що, окрім економічних відносин, безпосереднім об'єктом протиправних посягань є і відносини управління в цій сфері, що охороняються законом [17]. Аналогічну точку зору висловлює А. М. Бойко, зазначаючи, що об'єктом економічної злочинності є механізм організації національної економіки (механізм господарювання) як один із основних елементів економічної системи суспільства [18]. На його думку, механізм господарювання складають, з одного боку, діяльність суб'єктів господарського життя, порядок його здійснення, поведінка суб'єктів, а з іншого — господарсько-правові норми, які забезпечують однакове підпорядкування суб'єктів господарювання [19]. Механізм господарювання формується у поєднанні двох складових: економічного механізму — відповідних механізмів, через які відбувається розвиток виробництва, а також розподіл та споживання створених матеріальних та духовних благ; та механізму господарсько-правового регулювання [20].

У Законі України «Про Антимонопольний комітет України» у ряді статей, зокрема тих, що стосуються повноважень Антимонопольного комітету України, компетенції державного уповноваженого та голови територіального відділення Антимонопольного комітету України, а також в інших статтях передбачено право залучати працівників органів внутрішніх

справ, митних та інших правоохоронних органів для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема в разі проведення розслідування [21, п. 9) ст. 7; п. 5) ст. 10; п. 7) ст. 15; п. 11) ст. 16; п. 10) ст. 17].

Але у вищевказаному Законі відсутнє положення щодо передачі матеріалів справи, у разі виявлення в діях фізичних осіб ознак злочину, до правоохоронних органів. Вважаємо, що таке положення необхідно закріпити в Законі таким чином: «У разі виявлення в діях фізичних осіб ознак злочину, державні уповноважені або голова територіального відділення Антимонопольного комітету України передають матеріали розслідування до правоохоронних органів».

Ми сфокусуємо увагу на трьох видах злочинів, які мають безпосередній вплив на діяльність суб'єкта господарювання і є причиною антиконкурентних дій суб'єкта господарювання на ринку товарів та послуг, таким злочинами є: Стаття 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару; Стаття 231. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; Стаття 232. Розголошення комерційної або банківської таємниці [22].

Відповідно до ст. 229 Кримінального кодексу України злочином є незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі. Основним об'єктом цього злочину є встановлений законодавством порядок охорони і використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару. Додатковим об'єктом виступають права та законні інтереси інших суб'єктів господарювання та споживачів. Предметом злочину є знак для товарів і послуг, фірмове (зареєстроване) найменування, кваліфіковане зазначення походження товару, які належать певному суб'єкту, якому належить право власності і який отримав відповідне свідоцтво [23].

З огляду на відсутність в Україні спеціального закону про охорону прав на фірмове найменування, з метою правильного та уніфікованого застосування цього поняття органами державної влади, судами й суб'єктами господарювання, важливо визначити це поняття в Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції». На сьогодні, відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», не можуть бути зареєстровані як знаки позначення, які є тотожними або схожими настільки, що їх можна сплутати з фірмовими найменуваннями, відомими в Україні, і належать іншим особам, які одержали право на них до дати подання заявки щодо однорідних товарів і послуг [24].

У ст. 231 Кримінального кодексу України йдеться про умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності. Об'єктом даного злочину є встановлений порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення чесної конкуренції між її суб'єктами. Неправомірне отримання і використання у своїй діяльності чужих наукових здобутків, технологій, управлінських рішень та схем, іншої інформації, яка є комерційною таємницею, має наслідком отримання безпідставних переваг підприємством, установою, організацією чи підприємством, які отримали цю інформацію, веде до знищення стимулів до розвитку і вдосконалення форм і способів економічної діяльності, завдає прямої шкоди власникам комерційної таємниці.

Користування та використання банківської таємниці врегульоване постановою Правління національного банку України від 14.07.2006 р. № 267 «Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці», у яких, зокрема, закріплено: Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять банківську таємницю, та/або розголошення банківської таємниці тягне за собою відповідальність,

передбачену законом [25] (п. 1.7). Під час роботи з документами, що містять гриф «Банківська таємниця», працівники банку мають забезпечити зберігання таких документів у сейфах або шафах, які надійно замикаються і до яких не мають доступу треті особи [26] (п. 2.4).

У ст. 232 Кримінального кодексу України йдеться про умисне розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності. Кваліфікуючою ознакою тут є отримання відомостей у зв'язку з «професійною або службовою діяльністю».

Серед дій, що відповідно до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визнаються недобросовісними, особливе місце посідають розголошення, схилення до розголошення, неправомірне збирання та використання комерційної таємниці. Важливість припинення наведених форм недобросовісної конкуренції передусім обумовлюється тим впливом, що здійснює інститут комерційної таємниці на конкуренцію в умовах ринкової економіки. Комерційна таємниця як вид конфіденційної інформації — це інформація, яка є секретною у тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі є невідомою та не легкодоступною для осіб, які мають справу з видом інформації, до якого вона належить [27] (ст. 505). Відомості, які не можуть становити комерційну таємницю, визначено у постанові Кабінету Міністрів України № 611 від 09.09.1993 р. «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [28].

Зазначимо, що суб'єкт господарювання (а точніше, його керівники), повинен виконати ряд дій щодо забезпечення охорони комерційної таємниці: 1) визначити, які саме відомості компанії є комерційною таємницею; 2) видати наказ та з ним ознайомити безпосередніх працівників; 3) вжити фактичних дій щодо охорони відповідних відомостей — встановити решітку на вікна або сигналізацію, поставити сейф, код тощо.

Зазначимо, що диспозиції статей 231 та 232 Кримінального кодексу України

подібні: «Умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей...» (Стаття 231). «Умисне розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю...» (Стаття 232). Відмінність лише у наявності кваліфікуючої ознаки, а саме «...особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю...».

Враховуючи сучасну тенденцію законодавця на декриміналізацію злочинів, можемо запропонувати нову конструкцію цих статей Кримінального кодексу України, диспозиція такої статті побудована шляхом об'єднання диспозицій статей 231 та 232.

Наприкінці зазначимо, що окремі автори вказують, що в законодавствах закордонних країн кримінальні санкції можуть передбачати штрафи, часто з необмеженим максимальним розміром, ув'язнення строком на два чи три роки. Проте у випадках, де справа може бути вирішена швидко та ефективно засобами цивільного законодавства, кримінальні санкції на практиці відіграють менш значну роль [29].

Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо наступне.

1. *Відповідальність у сфері господарської діяльності загалом та економічної конкуренції зокрема має як публічно-правовий характер, так і приватноправовий характер. Фізичні особи суб'єкта господарювання (керівники, посадові*

особи) можуть нести адміністративно-правову та кримінально-правову відповідальність за протиправні дії. Кримінальна відповідальність фізичних осіб за порушення законодавства у сфері економічної конкуренції є засобом забезпечення правоохоронної функції права та умовами дотримання посадовими особами суб'єктів господарювання норм добросовісної конкурентної поведінки.

2. *Кримінальна відповідальність відрізняється від заходів превентивного (попереджувального) характеру та є негативними, персоніфікованими, ретроспективними наслідками протиправної злочинної поведінки.*

3. *Пропонуємо нову редакцію ст. 231 Кримінального кодексу України, диспозиція якої побудована шляхом об'єднання диспозицій статей 231 та 232:*

«Стаття 231. Незаконне отримання, використання, розголошення відомостей, що становлять конфіденційну, комерційну або банківську таємницю.

Умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять конфіденційну, комерційну або банківську таємницю, а також використання та/або розголошення у будь-який спосіб таких відомостей без згоди їх власника, якщо це завдало істотної шкоди суб'єкту господарювання.

Розголошення у будь-який спосіб відомостей, що становлять конфіденційну, комерційну або банківську таємницю без згоди їх власника, що вчинені особою, якій ці відомості стали відомі у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо це завдало істотної шкоди суб'єкту господарювання».

ПРИМІТКИ

1. Цивільний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44.

2. Там само.

3. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. — К. : Юридична практика, 2003. — 924 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2010.

5. Лантінов Я. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю за ст. 202 Кримінального кодексу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Я. О. Лантінов ; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2004.

6. Шульженко Ф. П. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки / Ф. П. Шульженко. — К. : КНЕУ, 2003.
7. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2008.
8. Бойко А. Про поняття та основні ознаки економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Національної прокуратури України. — 2008. — № 4 (12).
9. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2008.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Канон ; А.С.К., 2002.
11. Андрощук Г. О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції: наук.-практ. вид. / Г. О. Андрощук, С. В. Шкляр. — К. : Юстініан, 2012.
12. Господарський кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, № 19—20, № 21—22.
13. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26.
14. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — 3-тє вид., перероб. і допов. — К. : Атіка, 2009. — С. 221.
15. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-тє вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2010. — С. 186—187.
16. Лантінов Я. О. Зазнач. праця. — С. 3.
17. Шульженко Ф. П. Зазнач. праця. — С. 8.
18. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2008. — С. 77.
19. Бойко А. Про поняття та основні ознаки економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Національної прокуратури України. — 2008. — № 4 (12). — С. 36.
20. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2008. — С. 76.
21. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50.
22. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26.
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Канон ; А.С.К., 2002.
24. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 36
25. Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці : постанова Правління національного банку України від 14.07.2006 р. № 267 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0935-06>.
26. Там само.
27. Цивільний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44.
28. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці : постанова Кабінету Міністрів № 611 від 09.09.1993 р. // 36. постанов Уряду України. — 1993. — № 12. — Ст. 296.
29. Андрощук Г. О. Зазнач. праця. — С. 82.

Журик Юрий. Уголовные преступления, связанные с экономической конкуренцией, как особый вид преступлений.

В статье рассматриваются и анализируются основные положения по применению уголовной ответственности за преступления, совершаемые физическими лицами — руководителями, должностными лицами, другими работниками юридических лиц— субъектов хозяйствования. Приводится классификация преступлений в сфере хозяйствования и анализируются виды преступлений в сфере экономической конкуренции, следствием которых является противоправное поведение субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: преступления в сфере хозяйствования, преступления в сфере экономической конкуренции, физическое лицо, субъект хозяйствования.

Zhurik Yuri. Criminal offenses related to economic competition as a special type of crimes.

The article discusses and analyzes the basic provisions for the application of criminal responsibility for crimes committed by individuals — managers, officials other employees of legal persons-business entities. A classification of crimes in the sphere of economic competition and analyzes the types of crimes in the sphere of economic competition, which is a consequence of the wrongful conduct of business entities.

Key words: crimes in the sphere of economic, crimes in the sphere of economic competition, an individual, a business entity.